

ТМ	Г. XXIII	Бр. 1-2	Стр. 7 - 19	Ниш	јануар - јун	1999.
----	----------	---------	-------------	-----	--------------	-------

UDK 101.1/.9+162.6

Оригинални научни рад

Примљено: 09.09.1999.

Глигорије Зајечарановић

Ниш

ФИЛОЗОФИЈА И ДИЈАЛЕКТИКА ИСТОРИЈЕ

Рези ме

Filozofija je jedna od bitnih i neotuđivih mogućnosti čoveka. A filozofija kao rezultat toga predstavlja najviši oblik teorijskog mišljenja i manifestaciju stvaralaštva čoveka. Ona se razvija kao sastavni deo ukupnog dijalektičkog odnosa subjekta i objekta, čoveka i sveta, u toku čuvske istorije. Shvata se i određuje suštine filozofije prema se u procesu dijalektičke istorije, u zavisnosti od odnosa svih bitnih i ničelaca tog procesa. Isto tako se određuju i ostali važni momenti filozofskog mišljenja: predmet filozofije, metode koje se koriste i jezik, forma ili oblik izlaganja. I ako se razvoj filozofije zbiva kroz aktivnosti filozofa, pokazuje se da ove ni su proivocne nego uslovene ukupnom kulturom i naročito filozofskom tradicijom. A podoga svega toga jesu određena društvena stawa i procesi, život, delatnost i odnosi društvenih grupa, kao i materijalne tekovine razvojni ciljevi i zaci koje uopšte i nauka posebno. Ali filozofija i teorijska delatnost uopšte mogu uticati na promene društvenih stawa i usmeravati društvene procese, u skladu uzajamnog delovanja i zavisnosti ničelaca društvenih zbivanja.

Кључне речи: filozofija, dijalektička istorija, određuje filozofije, predmet filozofije, metode, jezik, forma.

Kad neko pomisli da se bavi filozofijom, makar iz radoznalosti, mada su mogući mnogi različiti pristupi tom u prvom mah zagonetnom fenomenu koji se označava imenom "filozofija", a koji često ostaje takav, obično ima predstavu, nekako samo po sebi razumljivu, da je filozofija nešto sadržano u veštem ili mawem broju kvi ga, smeštenih u nekim i neijim

bi bli otekama. To, dodu{ e, ni je sasvi m pogre{ no. Nai me, ako bilo ko odlu-i da upozna filozofiju ili da se wome bli` e, detaqni je i teme{ ti je pozabavi, on (ili ona) mo` e zai sta da po~ne ti me { to }e pozajm{ vati kwi ge iz bi bli oteke, ~i tati i hi prou-avati i tako postepeno formi rati svoja ili usvajati ne-i ja filozofska shvatawa.

No, kao { to iz prou-avawa istorije i drugih nauka znamo, mnoge kwi ge su nestale, neke su spa{ vane, a spa{ vane su ili ru{ ene i ~i tave bi bli oteke. Lako je zami sli ti da bi u nekoj katastrofi mogle bi ti uni { tene sve kwi ge. To jo{ ne zna-i da bi ti me bila uni { tena i sama filozofija. Jer, sve dok i ma qudi, ona je ne samo mogu}a nego i real no na del u. ^ovek je, nai me, bi }e koje razmi { qa. On mi sli o sebi i svoji m potrebama, pa i o sredstvi ma i uslovi ma za zadovoljewe ti h potreba, tra` e}i i nalaze}i ih u svetu; ti me je pri nu| en da mi sli i o svetu. I z tog razmi { qa wara| a se i filozofija. Prema tome, filozofirawe je ~oveku neotu| i vo svojstvo, i manentna potreba wegove egzi stenci je. Dakle, i kad bi hteo, ne bi se mogao otarasi ti filozofije. Parafrazi raju}i jednu Sartrovu mi sao mo` emo re}i: ~ovek je osu| en da filozofira, nai me, samom konstuci jom svoga bi }a.

Ta zar nam se ne de{ ava da ponekad opomi wemo neke me| u nama: "Nemoj da filozofira{ ", bar u trenuci ma kad nam je stal o do brze akcije, re{ ewa ili odl uke o ne~emu, reci mo iz prakti ~nih razloga, a ne do mozgawa, razgl abawa ili razvi jawa teorijskih mogu}nosti. A onaj kome se to ka` e nije ni po mi sli o da se nekako bavi filozofijom. Jer, pod filozofijom se obi ~no podrazumeva ne{ to mnogo ozbi qni je, u izvesnom smi sli u ne{ to uzvi { eno.

Ali, kad bi se me| u nama, u savremenom svetu, bilo gde, pojavio neko, kao Tales u doba starih Grka, i rekao da sve nastaje iz vode (ili vi { e u duhu savremene nauke: iz vodoni ka, kao najjednostavni jeg hemijskog elementa), onda bi mu se isto tako moglo re}i da on zapravo filozofira, dobro ili lo{ e, zavisno od stanovi { ta ocene.

Ako je filozofirawe jedna od mogu}nosti ~oveka, ako mu je neophodno potrebno, mada se to ne uvi | a uvek, a neki to mo` - da ni kad ne}e sagledati, onda je filozofija, kao rezultat filozofirawa, nerazlu~ni sastavni deo qudske du{ evnosti u toku ` i vota pojedina i su{ tinski sadr` aj duhovnosti ~ove~anstva u toku i stori je. Pa, kako se odvi ja tok i stori je ~ove~anstva tako se mewaju: tok i sdr` aj, forma i metoda filozofije i filozofirawa. Zato ka` emo da je filozofija i torijski fenomen, jer je u odre| enoj zavisnosti od qudske dru{ tvene i stori je.

Postoji, doduše, istorija filozofije. I ona je bitna pretpostavka savremenog filozofirawa, kao što je filozofirawe u jednoj epohi kao prolaznoj etapi istorije ~oveanstva zavisno od ranije izgrađenih i preuzetih tekovina, tj. od prethodne istorije filozofije; i kao što je filozofska misao u budućnosti zavisiti u nekoj meri i od onih tekovina koje se stvaraju u savremenoj istoriji. Ali, istorija filozofije, baš zato što je tvorevina čudi koji `ive, delaju i misle `ive}i u organizovanim društvenim zajednicama koje tendiraju ka sve većoj obuhvatnosti i danas su obuhvaćene celinom ~oveanstva, nije izolovana, kao za sebe postojeći fenomen, nego je obuhvaćena ukupnim sklopom čudske društvene istorije.

Kao i istorija svake nauke ili istorija svakog oblika društvene svesti, na primer, moral a ili religije, istorija filozofije je samo relativno i samo misaono osamostaljeni "deo" inače integralno bivajuće i tekuće istorije čudskog društva. ^ovek u toku vremena `ivi i proizvodi ono što mu je potrebno, stvarajući i kulturni "višak", ujedno razmišlja i otkriva ono što se označava kao "novo" i kao "napredak", a uporedo s tim udešava i preoblikuje svoj na~in egzistencije. Pa i kao društveno biće preuđava društvene forme opstanka, dovodeći ih u sklad s dozrelom sveću, tj. kao rezultat uzajamnog dejstva subjekta i objekta, kako to filozofi apstraktnim jezikom vole da izrađavaju.

Tu dijalektiku subjekta i objekta, ~oveka i sveta, svesti i objekti vni h okolnosti `ivota, i mamu u vidu kada ukazujemo na "dijalektiku istorije". Ona, naravno, podrazumeva vremensku dimenziju, ali ne kao puku hronologiju ili kao ~isto protiuće matemati~ko vreme nego kao objektivno zbi vawe ukol i koje je rezultat delovawa i subjekta i objekta, u raznim periodima istorijskog vremena, tj. u stvarnom dijalogu raznih višeli i mawedelotvornih ili pasivnih snaga, kako na strani ~oveanstva, tako i na strani nečudske prirode.

Uključena u ovu dijalektiku, filozofija, kao i svako znawe uopšte, ~ini ingredijent onoga što se smatra subjektom, što je, dakle, delotvorno kao snaga ili sredstvo kojim raspolauće ~ovek u svom "ve~nom" dijalogu s objektom, trađeji i nalaze}i (ili ne nalaze}i) rešewa za probleme prakti~ne i teorijske prirode, s kojima se suo-ava i koje `eli da savlada. Ukol i koje smo wom ovladali ona predstavčaja aktivnu i po meri svoje istinitosti delotvornu snagu. Ali ukol i koje tek nešto ~ime vačja ovladati i koristiti u borbi za čudski opstanak i dobrobit ~oveanstva, ona mođe biti isto tako deo onoga

objekti vnog, tj. subjektu naspramnog, makar i po`eqnog i `u|e-nog, a ti me se nalazi, bar unekoliko, na strani pasivnog dela u pomenutoj dijalektici i stori je.

Kao što stoji na raspolaganju -oveku u toj realnoj dijalektici suprotstavčawa i uzajamnog delovawa subjekta i objekta, pa i međusobnog suprotstavčawa i sukobčavawa unutar samoga subjekta, tj. -ove-anstva, filozofija mo`e imati i vr{ i ti veoma razli-ite funkcije: od pukog mi saono-poetskog do` i včavawa lepote i uzvi{ enosti sveta, zvezdanog neba nad nama ili i samoga -oveka i moralnog zakona u wemu, kako bi rekao Kant, pa do wenog i instrumentalnog razumevawa kao duhovnog sredstva u ovosvetskim i dejnim ili materijalnim borbama.

Pošto je filozofija najvi{ i izraz čudske samosvesti i odnosa -oveka i sveta, ona mora biti podložna promenama svesti subjekta o sebi i svetu u toku čudske i stori je, a posebno u vremenima ve}ih i radikalnijih zaokreta, tj. u križnim periodima te i stori je. Otuda postaje razumljivo što filozofija kod starih Grka u {estom veku pre naše ere dobija oblik speva o prirodi ili kosmosu, dok u vreme Zenona Elejca i sofista prima oblik aporije te isti -e nere{ i ve probleme, a u vreme pada Rimskog carstva postaje misao utehe za pojedince prepu{tene r|avoj sudbini koja prati varvarske ratove, itd.

Promene u bi}u, u na- i nu` i vota i delawa -oveka nalaze svoj vi{e ili mawe adekvatan izraz u wegovoj svesti, a dru{tvene promene, doti -u}i ili uzdrmaju}i dru{tveni položaj čudskih masa, klasa i sl ojeva, uslovaavaju promene u dru{tvenoj svesti uop{te. Sve to, zajedno s promenama u nau-nom saznavu i tzv. političkim promenama, dobija svoj izraz i vr{ i uticaj u samoj filozofiji, u vi{im oblicima teorijskog mi{čewa.

I tako, makoliko ina-e apstraktna bila, filozofija mo`e uslovno biti i bi va pri li -no konkretna, ba{ kada u razmi{čawu o čudima i na- i nu egzistencije, u i pak promeni vi m dru{tvenim odnosima, uspeva da zahvati i teorijski izrazi wihovo dru{tveno i individualno bi}e, postaju}i teorijska funkcija tog bi}a, s mogu}no{ }u i da uti -e na wega, nekad podstičajno, nekad usmeravaju}e, a nekad i nhi bitorno ili konzervativno. Jer, u svakom periodu i stori je i ma vi{e mogu}nosti filozofirawa, s raznih stanovi{ta i razli -i tog usmerewawa, kao što je i svaka dru{tvena zajednica veoma složena celina u kojoj postoje i deluju razli -i te snage, s razli -i tim i nteresi ma i ci čewima, pa i mogu}nosti ma delovawa.

Kada razmi{čamo, dakle, o filozofiji u odnosu na realnu dijalektiku i stori je kroz koju prolazi -ove-anstvo, od-

nosno razne u`e ili {ire dru{tvene zajednice, onda treba imati u vidu bar ~etiri osnovna momenta ili aspekta onoga {to filozofija podrazumeva. Ti su momenti ili aspekti slede}i: 1) su{tinsko shvatawe ili odre|ewe filozofije, weni hci qewa i zadataka; 2) predmet filozofije ili ono {to ~ini wen sadr`aj, koji ne mora biti i nije jedan te isti tokom cele istorije; 3) metode ili pristupi i na~ini obrade toga sadr`aja; i 4) forma u kojoj se izl a`e sve ono ~ime se filozofija bavi i {to posti`e kao rezultat. Svaki se od wi h mo`e sagledati i prati ti u wegovoj di nami ~nosti, kao istorijski proces ~iji nosioci su pojedina~ni ili kolektivni subjekti, odnosno wi hova stvarala~ka aktivnost koja obuhvata razna suprotstavqawa, ali i usagla{avawa a iz ~ega proi zilazi i zvesno progresi vno akumulirawe duhovnih tekovina.

Prvo, ako razmotrimo promene koje se zbivaju u tragawu za adekvatnim shvatawem i odre|ewem su{tine filozofije, uvide}emo da prvi ozbiqni poku{aj, naime, Platonov, odre|uje filozofiju kao pravo znawe, episteme, tj. kao nauku o onom {to je ve~no i nepromenqi vo, a di jal ekti ku, ukol i ko je filozofska di sci pli na, kao "najte`i deo filozofije". Dodu{e, to bi va u vreme kada su druge nauke jo{ sasvim na po~etku razvoja i kada je samo geometrija izazivala veliko po{tovawe, zbog ~ega je weno poznavawe shva}eno kao uslov bavqewa filozofijom. To shvatawe filozofije kao nauke preuzima Aristotel, donekle ga modi fikuju}i, kada isti ~e da je ona "vl adaju}a nauka", koja se bira radi we same, a ne radi koristi, te da se ona bavi prou~avawem uzroka i na~ela, pa je zato "najbo`anstvenija i najvi {a nauka".

Takva shvatawa pri hvataju i drugi kasniji filozofi, ali se tokom vremena dodaju i zvesne ograde i vr{e precizirawa zato {to posle Aristotela, ve} u {koli u Aleksandriji, a naro~i to od renesanse (u 15. veku), sve vi {e gubi sjaj bo`anstvenosti i postaje nauka me|u naukama. Posledwi koji je jo{ ceni kao osnovnu nauku bio je Hegel, po kome su sve druge nauke samo pri mena filozofije. Ali ve} Kont dovodi u pi tawe wen status kao nauke, jer se ona ne bavi ni kakvim posebnim predmetom, kao poziti vne nauke, nego predstavqa samo op{tu nauku ili si ntezu svih nauka. A posle toga, Huserl uvi |a da filosofija dodu{e nije stroga nauka ali bi to mogla postati pod odre|enim pretpostavkama. Danas je pak dosta rasprostraweno shvatawe da filozofija uop{te nije nauka, pa to tvrde i neki koji se ponose svojom titulom "doktora filozofskih nauka". U vel i koj meri je to uslovqeno poziti visti ~kom i neopoziti visti ~kom kriti kom filozofije.

Ali, i majmo na umu da filozofija, u prvom periodu, ne samo u starih Grka, no i kod Zaratustre, te indijski hikinški filozofa, postoji u obliku poezije, gnoma, poučnih i zraza, kao narodna mudrost i kao sastavni deo pesničkog stvaralaštva, kao na primer u Bhagavad-Gitii ili Kwizi propovedni knjigi drugima delima naroda koji su stvarali i stvorili.

Poznato je da se filozofija u starih Grka razvijala u suprotstavljanim tokovima religijskim predstavama, traženju naučnih odgovora na pitanja o svetu i ovek, ponekad zapliju se u nove mitove. Ali takođe se zna da kod Indijaca filozofija, bar do novog doba, nije bila u tolikoj meri u sukobu s religijom nego se s njom preplitala, pa se sticao utisak da u samoj religiji ima mesta za materijalističku filozofiju i za ateizam. U Evropi je filozofija i ovek bila u vezi s religijom, koje su se i same mevala ili su napuštane i prihvatane druge, pri merenju, kako je to odgovaralo zrelijim oblicima društvenog i društvenog svesti. A teologija, bez obzira na to za koju religiju je vezana, uvek u svojim osnovnim dogmama, kao i u njihovim interpretacijama opravdavaju, sadrži i filozofske postavke i pogled na svet, s pokušajem sinteze religijskog i filozofskog sadržaja, kao što ovek sadrži i određeno distanciranje od pozitivnih nauka i racionalističkog ili empirističkog pristupa u objašnjavanju samih religijskih fenomena i predstava.

Uz tvrdnju da filozofija nije nauka, i o, ta nije, ukoliko to nije, nužno se nameće potreba za nekim drugim weni određewem. I tako su neki filozofi došli do odgovora da je filozofija pogled na svet, što se može prihvatiti s ograničenim važenjem i uz dopunu da obuhvata i pogled na ovek i wegov i vot, što podrazumeva i shvatanje o smislu egzistencije. Jedan od onih koji tako shvataju filozofiju je Vilhelm Dilthey koji u tom duhu oseća potrebu za razlikovanjem filozofskog pogleda na svet od religijskog i umetničkog. Pa i Marks je govorio o idealističkom i materijalističkom pogledu na svet. Budući da se filozofija ovek bavi la pitawima o svetu i ovek, kroz wu se tokom istorijskog razvoja doista izgrađuju različiti pogledi na svet, koji više ili manje odgovaraju dostignutom stepenu razvoja društva i posebno naučnog saznanja. U određenoj epohi su neki pogledi na svet u skladu s naučnim saznanjem, neki ni su, i o jesu u mawoj meri. To što je neka filozofija pogled na svet ne spreava, dakle, da ona u isto vreme bude naučna. Neki su u 19. i 20. veku upravo govorili o "naučnoj filozofiji", razlikujući je od nenaučne, metafizičke i sl.

U vrlo bliskoj vezi s tim je shvatawe filozofije kao ideologije, bilo u smislu i skrivenih (la`ne) svesti, bilo kao naučne ideologije koja adekvatno izražava interese i potrebe ~oveanstva u određenoj epohi ili bar jedne (naim, progresivne) klase. U stvari, u tom razumevanu se ideologija, pa i filozofija, shvata kao klasno (ili socijalno) usloven pogled na svet, koji u jednom sluaju ima funkciju kritike postojećeg društva i ukazuje na buduća, po`etnička ili savršeništava, ili u protivnom izražava interese prevaziđenih klasa ili slojeva i vrši funkciju apologetike datog stava stvari i kolektivnog razvoja.

U 20. veku se dosta navodi određewe filozofije kao duhovne aktivnosti, što se u prvom redu odnosi na filozofirawe, a posredno i na filozofiju kao rezultat toga. Filozofirawe kao mišljenje na delu može biti fiksirano u knjigama i slinim tvorevina savremene civilizacije i tako se pretvara u neku muzejsku filozofiju, koja doduše opet može postati i vaaktivna filozofija aktuelizovawem i anga`ovawem delatnih subjekata. Ali duhovna aktivnost u slinom smislu jeste i nauka, pa i umetnost i religija.

U okviru nekih filozofskih nastojawa koristi se i određewe filozofije kao duhovne discipline koja se bavi nekim ve`nim, stalno istim problemima koji se ne mogu rešiti nego se samo iznova sagledavaju i preformuliraju. Tako je filozofija neko ve`no tragawe za rešenem nerešivih zagonetki. Tu onda nije nikada moguće postizawe nekih istina. Taj nedostatak, da umesto istine ostaje praznina, predstavqa se kao tragična sudbina filozofije i filozofa. Po tome se ona, navodno, razlikuje od svake pozitivne nauke, koja jeste takole u nekom smislu duhovna disciplina, ali koja postiže svoje zadovoljenje u svakom naučnom otkriću kojim se razotkrivaju istine o ne-em svetovnom. Suprotnost tako shvaćene filozofije, kao ve`nog batrgawa s problemima o kojima nije mogući istina, jeste tzv. "ve`na filozofija" (na primer, u neotomističkoj katolicičkoj varijanti), koja je "sigurna" u posedovawe ve`nih istina, objavljenih od vrhovnog bića.

Drugo, promene u filozofiji tokom istorijskog procesa postojawa ~oveanstva veoma su izražene u pogledu wenog predmeta, onoga što zaista i sadrži filozofirawe. Kao wen predmet danas iesto i isti odnos subjekta i objekta u svim wegovima dimenzijama: praktičnoj, teorijskoj, vrednosnoj... Ali u svojim prvim vekovima filozofija se bavila uglavnom objašnjavawem kosmosa, tj. prirode ili sveta kao urejene jedinstvene i harmonične celine, u suprotnosti prema haosu.

Prvi gr-ki filozofi pišu dela pod naslovom "O prirodi". Dakle, iskqu-ivi predmet filozofije bio je ono što se obično naziva objektom, a o subjektu nema ni traga. Kod Heraklita se nazire i subjekt, ali predmetom filozofirawa on postaje tek u Sokrata, koji se drži principa da treba pre svega upoznati sebe. Zato se period Sokrata i sofista označava s pravom kao antropološki, nasuprot prethodnom - kosmološkom. A taj obrt ka subjektu odgovara vremenu prosvetiteljstva i razvoja demokracije, vremenu Perikla.

Celoviti je sagledavawe predmeta filozofije nalazi mo u Aristotelu koji celobogatstvo sadržaja filozofskog mišljenja razvrstava u sistem filozofskih disciplina, koje se međusobno razlikuju po vrsti ljudske aktivnosti: neke su nauke teorijske, druge praktične, a treće poetsko-stvaralačke. Sistematsko sagledavawe celine ljudskog znanja u naukama odgovara etapi u kojoj nastaje svetsko carstvo Aleksandra Velikog.

Ali raspad texi novske države, Levijatana, kako bi rekao Hobz, a posebno kasnije križarskog carstva Rimljana, dovodi do usredsređivanja pažnje na problematiku moralu. A sa pojavom hrišćanstva bitan sadržaj filozofije postaje odnos čoveka prema bogu. Vera je tada važnija od znanja. Priroda nije više predmet filozofije i sama filozofija postaje služi teologije koja treba da pruži saznanja o bogu kao tvorcu. Takvo razumevawe filozofije u to vreme ne važi samo za Evropu i hrišćanstvo nego za ceo tzv. "stari svet", pa i za arapsku i jevrejsku filozofiju. Oni retki pojedinci koji se usuđuju da naučno proučavaju prirodu stavljaju na kocku vlasti i život. Neki su spašeni na lomači.

Delovawe inkvizicije kočio je razvoj nauke i filozofske misli, ali ga nije zaustavilo. Upravo u vreme humanizma i renesanse, u 14. i 15. veku, filozofija se okreće proučavanju čoveka i prirode. Osamostaljavawe posebnih nauka od filozofije bitno ubrzano i kao posledica toga predmet filozofije postaje da se preispituje s gledišta društvene svesti čudi novovekovne epohe. Kao da dolazi do suštavawa predmeta filozofije. Područja koja preuzimaju prirodne nauke i zglada kao da više ne spadaju u kompetenciju filozofije. Pa i pak u 18. i 19. veku pored filozofije prava i socijalne filozofije izgrađuje se filozofija prirode, a kasnije i filozofija matematike. U to vreme umetnost, moral i religija postaju predmet sistematskog filozofskog proučavanja. Tako dolazi do umnožavanja filozofskih disciplina ili nauka. Od Kanta do Hegela se predmet filozofije proučava sve sistematičnije kroz takve filozofske nauke kao što su: metafizika ili ontologija

ja, gnoseol o g i j a, l o g i k a s m e t o d o l o g i j o m, e t i k a, e s t e t i k a, f i l o z o f i j a r e l i g i j e, f i l o z o f i j a i s t o r i j e, f i l o z o f i j a p r a v a, i s t o r i j a f i l o z o f i j e, f i l o z o f s k a a n t r o p o l o g i j a. K a s n i j e s e f o r m i r a j u j o { : a k s i o l o g i j a, f i l o z o f i j a k u l t u r e i d r u g e. T o m n o { t v o f i l o z o f s k i h d i s c i p l i n a, r a z v i j e n i h p o n e k a d u o k v i r u s i s t e m a, a - e { } e i z v a n, o d n o s n o s a m o s t a l n o, u k a z u j e n a { i r i n u i b o g a t s t v o p r e d m e t a f i l o z o f i j e.

V e } e m o g u } n o s t i i { i r i p r o s t o r i d e l o v a w a s a v r e m e n o g - o v e k a, i d r u { t v a k o j e p o s t a j e p l a n e t a r n o, d o v o d e d o p r o { i r e w a s a d r ` a j a f i l o z o f i j e. P r e d m e t p r o u - a v a w a u f i l o z o f i i m o g u b i t i n e s a m o a t o m i, p r o s t o r i v r e m e, b r o j e v i i m n o ` i n e, n e g o i t a k v i b i o l o { k i f e n o m e n i k a o ` i v o t, q u b a v i s m r t, i l i a n t r o p o l o { k i k a o i g r a, r a t i l i r a d, i t d.

T r e } e, o n o { t o f i l o z o f i j u t o l i k o p o v e z u j e s a s p e c i j a l - n i m n a u k a m a, k o j e s u u w o j o d n e g o v a n e i o d w e s e o s a m o s t a l i l e, d o s t i g a v { i p o t r e b n u z r e l o s t, n a i m e, m e t o d i - n o s t i s i s t e m a t i - n o s t i s t r a ` i v a w a i s r e | i v a w a z n a w a, t a k o | e j e p o d v r g n u t o p r o m e n i u d i j a l e k t i - k o m p r o c e s u q u d s k e i s t o r i j e. U o k v i r u f i l o z o f i j e s t v o r e n e s u p r e t p o s t a v k e z a f o r m i r a w e, r a z v o j i o s a m o s t a q e w e u s a v r e m e n o s t i t a k o b o g a t e i r a z g r a n a t e m e t o d o l o g i j e, k o j a j e s v a k o j n a u c i n e o p h o d n a. D i j a l e k t i k a i s t o r i j e p o k a z u j e v e o m a j a s n o o - i g l e d n e r a z l i k e i z m e | u p r v i h p o k u { a j a n a u - n o g i s t r a ` i v a w a, u s t a r o m v e k u, k a d a j o { n i j e b i l o n i m a t e m a t i - k i h n i e k s p e r i m e n t a l n i h i d r u g i h n a u - n i h m e t o d a, n e g o i h j e t e k t r e b a l o s t v o r i t i i r a z v i j a t i, i s a v r e m e n i h n a u - n i h m e t o d a s n e o b i - n o s l o ` e n i m p o s t u p c i m a i a p a r a t i m a, k o j i o m o g u } u j u v e l i k u p r e c i z n o s t, a - e s t o i p o u z d a n o s t r e z u l - t a t a i s t r a ` i v a w a.

A l i p o d s e t i m o s e d a s u p r v i n a u - n i c i i f i l o s o f i r a d i l i b e z i k a k v i h u t v r | e n i h m e t o d a i i n s t r u m e n a t a. K a k o s a z n a j e m o o d P l a t o n a, S o k r a t j e b i o p r v i k o j i j e s a s v o j o m m a j e u t i - k o m m e t o d o m p o s t a o s v e s t a n n e o p h o d n o s t i k o r i { } e w a d e f i n i c i j a p o j m o v a i u t o m c i q u u p o t r e b q a v a o m e t o d u i n d u k c i j e. K o d P l a t o n a i A r i s t o t e l a s e p r v i p u t - i n i r a z l i k a i z m e | u a n a l i z e i s i n t e z e k a o m e t o d a i s t r a ` i v a w a. T e k n a k o n A r i s t o t e l o v e t e o r i j s k e r a z r a d e i u p o t r e b e m e t o d e l o g i - k e d e d u k c i j e m o g a o j e - u v e n i E u k l i d d a e g z a k t n o i z g r a d i g e o m e t r i j u j e d n i m o b l i k o m d e d u k t i v n e m e t o d e, k o j i j e k a s n i j e n a z v a n g e o m e t r i j s k o m m e t o d o m. W u j e m n o g o k a s n i j e - u v e n i S p i n o z a p r i m e n i o d a b i i z l o ` i o i s a m u f i l o z o f i j u. S l i - n o j e p o s t u p i o K r i s t j a n V o l f d a b i i z l o ` i o L a j b n i c o v u f i l o z o f i j u k a o s i s t e m. A l i j e v e l i k i H e g e l u F e n o m e n o l o g i j i d u h a p r i g o v o r i o d a m a t e m a t i - k a m e t o d a n i j e p o g o d n a u f i l o z o f i j i, j e r p r e d s t a v q a s p o q a { w i p o s t u p a k k o j i n e p r i k a z u j e s a m u s t v a r, p a j e u m e s t o t o g a i z g r a -

di o di jal ekti -ku metodu, veruju}i da ona omogu}uje izlagawe i manentnog kretawa sadr` aja. Tu svoju metodu suprotstavi o je tako|e metafizi -koj metodi koja preferi ra pri nci p apsolutnog i denti teta i odsustvo suprotnosti , negi raju}i kretawe, kako je to bilo jasno ve} kod Parmeni da i Zenona El ejca, posebno u apori jama. Kako je poznato, posle Hegel a su di jal ekti -ku metodu prihvatili Marks, Engel s i wi hovi sledbenici , kri ti kuju}i metafizi -ku metodu. No jedan nov, savremeni obl ik metafizi -ke metode izgradi li su neki struktural isti , me|u koji ma i najistaknutiji Kl od Levi-Stros, -iju teoriju i metodu je Anri Lefevr denuncirao kao obl ik el eati zma i metafizi -ke nepokretnosti bi }a.

Ovakva lavi rawa u odnosu prema metodama uop{ te i posebno filozofski m ni su puka proizvoqnost pojedini h mi sili laca ve} su u odrejenoj zavisnosti od duhovne konstel acije i dru{ tvene si tuacije date epohe. Dru{ tvene suprotnosti nalaze svoj izraz u filozofiji , pa i u metodologiji . A zaokreti u dru{ tvenim tokovima i zbi vawima daju svoj pe-at i promenama u dru{ tvenoj svesti . Veoma posredovano to se izra`ava i u metodama u filozofiji . To ne zna-i da je metodolo{ ka misao neko puko i nesamostal no i spoqavawe i zesnih fundamentalnih promena u socijal nom supstratu. Jer, uporedo s razvikom empirijske metodologije razvija se i raci onalisti -ka, kao { to se jasno vidi u 17. i 18. veku. Uporedo s idealisti -kom metodom Pl atona razvijala se materijalisti -ka metoda Demokri ta. Gotovo isto va` i za Hegel ovu i dealisti -ku i Marksovu materijalisti -ku di jal ektiku. Suprotstavqenost filozofa u metodologiji i filozofiji ima prili -no odrene veze s izvesnim dru{ tvenim suprotnostima odgovaraju}ih epoha. Sinteti -ka metoda izgrajivawa evoluci onisti -ke filozofije u H. Spensera u vrlo je bliskoj vezi s Darvi novom teorijom evolucije. Analiti -ka metoda u B. Rasela i drugih predstavnika tzv. analiti -ke filozofije odgovara duhu savremene epohe i razvijenoj nau-noj metodologiji egzaktnih nauka u 20. veku. Uostalom, ista metoda (po nazivu) u raznim epohama mo`e biti veoma razli -ita. Aristotel je koristio analiti -ku metodu, ali ona je kod Wegabi la druk-ija nego kod Hegel a, a kod Rasela druk-ija nego kod obojice prethodnika. Analiti -ka metoda je sadr`ana i u fenomenolo{ koj metodi Huserla, ali u posebnoj varijanti . To va`i i za druge metode. Sadr`aj na koji se pri mawuju, kao i vremenski razli -ita dru{ tvena si tuacija, -i ne da svaka primena jedne metode mo`e dobiti druk-iji izgled, pa i razli -it smisao.

Najzad, -etvrto, posmatrana s jezi -ke strane, budu}i da

svaka nauka mora imati stručnu terminologiju koja odgovara predmetu istraživanja, filozofija je nesumnjivo tokom istorije svog razvoja došla usavršenu terminologiju i dovoljno bogat jezik da bi se mogao iskazati u adekvatnoj formi savmišasani sadržaj sveobuhvatnog predmeta kojim se bavi. Jezik filozofije može biti veoma raznovrstan i proteže se od primitivnog i najvnijeg izražavanja kod prvih "mudraca" i pesnika do takvih složenih dijalektičkih konstrukcija kakve nalazimo kod Aristotela, Spinoze, Hegela ili Hajdegera. On može biti vrlo neodređeni i neprecizan kao kod Heraklita, gde raznovrsne ponuđene interpretacije u raznim stupnjevima stoje jedne nasuprot drugima, ali i postiže veliku preciznost, kao na izvesnim mestima kod Aristotela, Kantala ili Rasela. Filozofski jezik omogućuje kako stvaranje dela u proznom naučnom stilu, kao u Aristotelovom "Organonu", tako i filozofskih pesničkih dela kao što su Lukrecijev spev "O prirodi stvari" ili Nietzscheovo delo "Tako govoraše Zaratustra".

U iskazivanju filozofske misli pokušalo se od jednostavnih pojmova o prouzroku, praelementu ili praosnovi, da bi se tokom vremena pokušalo s davanjem definicija o tome šta je ovek, šta je priroda ili istina, dobro, lepota i sl. i da bi se onda pokušalo oblikovati enciklopedijske sisteme znanja.

Prvi filozofski sistemi: Demokritov, koji je našao ostuništen ili sačuvan samo u fragmentima, Platonovi Aristotelovi, koji su u celosti sačuvani, i danas izazivaju divljenje. Međutim, oni se međusobno toliko razlikuju, ne samo u pogledu sadržaja i osnovnih filozofskih polazištanego i u pogledu filoloških forme. Platonova dela pisana su u formi dijaloga i privlače "živim" kvintnim stilom. Aristotelova su poglavito pisana tečkim i suvim "naučnim" stilom, u kome se teško da svaka rečima strogo određeno značenje, koje treba tačno shvatiti ako se hoće razumeti smisao rečenica, a time i celina rasprave ili sistema. Nakon toga bili su talac okei vao sve savršeni ili složenija filozofska dela. Ali, naprotiv, u heleništikom periodu nalazimo preteno na dela mave teorijske težine ili na "popularne" filozofske tekstove, kao u Epikuru i dr. Rimski filozofija zaslužuje paku pre svega po kvintnoj formi, a po dejnom sadržaju nije originalna. Lukrecije se danas čita kao pesnik koji izlaže filozofiju u stihovima, a Ciceroni Seneka kao filozofi koji o starijima temama pišu lepim kvintnim jezikom. Hrišćanstvo potom donosi i nove sadržaje i nove forme izlaganja kao, na primer, u Avgustinovim ispovestima ili u Sumitelogije T. Akvinskoga. Sa Esejima M. Montewa povezanim izlaganje filozofskih sadr-

`aja u eseji sti -koj formi, koju posle F. Bekon koriste i drugi.

Od renesanse, s novim realisti -kim sadr`aji ma po-i we sve vi { e razgranavawe i same filozofije na posebne discipline ili nauke. Takvo sistematsko obra|ivawe filozofije po pojedini m probl emski m podru-ji ma postaje karakteristi -no za novovekovnu filozofiju. Pi { u se obimne rasprave o: metafizi ci, gnoseol ogiji, etici, estetici, antropol ogiji, ali i ux-benici istorije filozofije itd. kao { to odgovara etapi industrijske revolucije i zgra|ivawu specijalnih nauka.

A potom, u doba oko velike francuske revolucije (1789) i onih koje sledje za wom, s ustanovqavawem sistema kapi talizma, ose}a se i u filozofiji potreba za novim sistematskim izlagawem celine filozofije. Tu potrebu iskazuje ne samo Pol Holbah Sistemom prirode nego i Manuel Kant koji izra`ava nu`not preispitivawa cele filozofije i u tom duhu pi { e "Kritiku -istoga uma" i druga dela. Inspirisanima J. G. Fihte i F. V. J. [eling stvaraju svoje filozofske sisteme. Ali najveli -anstveni je sistem koji je stvorio G. V. F. Hegel. Posle wega opet nastaje diferencirawe i razvija se sve vi { e te`wa za specijalizacijom, koja je u skladu s diferencirawem i razvojem specijalnih nauka i sve ve}om podelom rada. Tako danas preovla|uje u filozofiji forma izlagawa u raspravama i monografijama o pojedini m filozofima ili problemima, kao i poku{aji sistematskog izlagawa pojedini h filozofskih disciplina. Za sisteme kao da nedostaju `eqe ili pretpostavke.

Razmatrawe svih pomenutih aspekata pokazuje da se razvoj filozofije zbi va kroz aktivnosti filozofa, ali da one nisu proizvoqne nego uslovcene filozofskom tradicijom i kulturom uop{ te, a konkretnu podlogu toga razvoja -i ne: odredjena dru{tvena stawa i procesi; aktivnosti i odnosi qudi, organi zovani h u dru{tvene grupe, klase i sl ojeve; kao i materijalne tekovine razvojacivilizacije uop{ te i nauka posebno. Svi aspekti razvoja filozofije pokazuju da postoji takva uslovcenost. Uostalom, ona je obostrana, ukoliko i filozofija tako|e deluje na odr`avawe ili promenu dru{tvenog stawa. A uop{ te uzev, izme|u svih -i nilaca koji deluju u datim stawima ili procesima, postoji uzajamno svestrano delovawe i zavisnost jednih od drugih. To i -i ni dijalektiku istorije tol iko slo`enom i te{ ko transparentnom.

Gligorije Zaječaranović, Niš

PHILOSOPHY AND DIALECTICS OF HISTORY

Summary

Philosophizing is one of man's substantial and inalienable potentials. And, as a result of this, philosophy is the highest form of theoretical thinking and manifestation of man's creativity. It develops as an integral part of the total dialectic relation between the subject and the object, the man and the world, throughout the human history. Apprehension and determination of the essence of philosophy has been changing in the process of the dialectics of history, depending on the relations among all the crucial factors of this process. The same pattern of change also applies to other significant moments of philosophical thought: the subject of philosophy, its methods and language form or form of expression. Although the development of philosophy takes shape through the activities of philosophers, it shows up that they are not arbitrary, but rather dependent on the entire culture and particularly on the philosophical tradition. And all these are based on specific social conditions and processes, life, activities of social groups and their interrelations, as well as on the material achievements resulting from the development of civilization in general and sciences in particular. But philosophy and theoretical endeavors in general may influence the changes of social conditions and give direction to the social processes within the framework of interaction and interdependence of the factors of social affairs.

Key words: philosophy, dialectics of history, determination of philosophy, subject of philosophy, methods, language form